

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה היינות "באר ישראל"
בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

צחצוח שיניים בתענית ציבור לאיסטנים

בבית יוסף (אור"ח סימן תקסו) הוסיף וכתב שלא רק תענית יחיד אנו תולים שלא קיבל על עצמו איסור הנאה, אלא גם בתעניות ציבור כיון שהם תלויים בקבלת הציבור, הרי גם כללות הציבור אינם מקבלים על עצמם רק איסור אכילה ושתייה, ולא הנאה. [אבל במאירי (ברכות סג) כתב בהדיא שתעניות שהציבור מקבלים על עצמם כתעניות שנתקנו בידי הנביאים, וגם הבית יוסף שם העיר מצד פשוטות לשון תרומת הדשן (סימן קנח)].

הרא"ש (תענית פ"א סימן טו) הביא לדברי הגמרא (ברכות יד.) וכתב בשם רבי יהודה אברצלוני שדברי הגמרא אינם דוקא בתענית שהיא קבלת היחיד, אלא גם בכל התעניות מלבד תשעה באב ויום הכיפורים, ונראה שמקור דבריו בספר האשכול (תענית דף מט:). שביאר טעם החילוק: 'אבל בתשעה באב קיימא לן דאסור להושיט אצבעו במים, והיאך טועם כלום'. ולכאורה כוונתו שדוקא בשאר כל הצומות אסור אכילה ושתייה, אבל בט' באב ויום הכיפורים אסורה ההנאה, וגם טעימה היא הנאה. וכן ביאר ספר הבתים בהדיא (תענית שער חמישי ס"טו).

וכדברי הרא"ש כן פסק הטור (אור"ח סימן תקסו), ובריב"ש (סימן רפז) הביא לדברי הטור, וביאר החילוק משום שאר כל הצומות מלבד ט' באב ויוה"כ מעיקר הדין 'צו מתענים לא רצו אין מתענים' (רא"ש השנה יח.) הרי דמה שאנו צמים היום הוא גם כן מצד הקבלה, ולא מצד מה שנתבאר בנביאים, וכיון שהוא מצד הקבלה הרי יש לומר שלא נתכוונו לקבל על עצמם רק את עיקר הצום שלא לאכול ולשתות ולא שלא לטעום ולפלוט.

המשך בעמ' ג'

מדי יום בקומי בבוקר אני רגיל לצחצוח שיניים. בימי תענית האסורים באכילה ושתייה אני נמנע מצחצוח השיניים אולם הדבר מלווה אותי כל היום ומסב לי אי נוחות מרובה; רציתי לשאול האם יש מקום להקל לצחצוח שיניים בימי צום, בפרט למי שרגיל בו והדבר מפריע לו מאוד?

תשובה:

טעימה בתענית

בגמרא (ברכות יד.) איתא: השרוי בתענית מהו שיטעום, אכילה ושתייה קביל עליה והא ליכא, או דילמא הנאה קביל עליה והא איכא. והכרעת הגמרא 'טועם ואין בכך כלום'. רבינו חננאל (תוספות שם ד"ה טועם, ספר הרוקח תענית סימן רט) ורב האי גאון (האשכול תענית דף מט.) מבארים שהנידון הוא בטועם ופולט, שאין חשיבות להנאה של הטעימה, אבל בולע אפילו רק לצורך טעימה אסור. וכן פסק הרא"ש (שם פ"א ס"ו).

באיזה תעניות היתיר

והנה התוספות (שם ד"ה או דילמא) כתבו שמצדדי הספק בגמרא מה קיבל על עצמו המתענה, אם רק להימנע מאכילה ושתייה או שגם מהנאה, מבואר שההיתר כאן הוא מצד שלא קיבל על עצמו, אבל בתעניות שהחייב בהם אינו מצד קבלת המתענים והם אסורים מצד עצמם שהם נקבעו לתענית בנביאים, גם טעימה בכלל ביטול התענית.

דין סייגים קהילתיים לאחר עזיבת הקהילה

ראובן היה חבר בקהילה מסוימת, שבה היה צריך כל אחד לנהוג בגדרים וסייגים שונים. לימים הוצרך לעזוב את קהילתו ולעבור לגור בעיר מרוחקת. ראובן מעוניין להמשיך לנהוג בכל הגדרים והסייגים, אך חושש שיסבך ויעבור עליהם כיון שכעת אין לו את המחויבות הקהילתית. האם עליו לעשות התרת נדרים?

ת. נכון שיעשה התרת נדרים, וימשיך לנהוג במנהגיו בלא נדר³.

המשך בעמ' ב'

1 (אור"ח סי' צ) שאם קיבלו על עצמם בני העיר איזה הנהגה, וכגון לאסור עשיית מלאכות בערב פסח קודם חצות וכדומה, חלה התקנה אף על מי שאינו בעיר. ואפילו אם יצא מהעיר קודם חצות, וראה בספר שלחן הטהור (סי' רס ס"ו) שכתב: 'ומי יודע להשיג טעמו אם הוא סכנה או דבר אחר, והעובר על דבריו שנאמרו ברוח הקודש מסתכן בנפשו ועברייני מיקרי'. והנה לבני ספרד שלא נהגו לזוהר בזה, יכול להמשיך בגזירות הציפורניים. אמנם באזהרות שצויה ר"י החסיד בענייני שמות בנישואין יש מבני ספרד שנהגו לזוהר בזה, כן כתבו החיד"א (שירת יוסף אומץ אבה"עו" סי' לו) ומהר"ח פלאגי (רוח חיים אה"ע סי' סב ס"ק ג'), וכן בספר זבחי צדק (סי' קטו ס"ק פא) הביא שבמדינתו (בנדא) נזהרים הרבה בזה, ואם אירע כן משנים את השמות. וביוסף אומץ (שם) כתב להזוהר גם בצוואת ר"י החסיד שלא לגלח בראש חודש, אמנם לגבי נטילת ציפורניים כתב שלא ראה שהחמירו בזה. וכתב לבאר שהדבר תלוי בפלגות השו"ע והרמ"א (אור"ח סי' תקלב ס"א) לגבי נטילת

מחייבות גם את מי שכעת אינו בחבורה

יששכר היה חבר בחבורת יהודים עובדי השם. מדי תקופה היה ראש החבורה בוחר הנהגה טובה בעניני הראוי לחיזוק, וכל בני החבורה היו מתחזקים בהנהגה זו. לאחר מספר שנים החליט יששכר, מטעמים הכמוסים עימו, לפרוש לזמן מה מהחבורה. הוא שואל האם עליו לעשות התרת נדרים כדי שלא יחולו עליו הקבלות הטובות שימשיכו בני החבורה לקבל על עצמם, או שמאחר ופרש מהחבורה שוב אינו מתחייב בקבלותיהם?

ת. אף שדעתו לשוב בהמשך לחבורה, אינו צריך לעשות התרת נדרים².

1 לוקהפיד בזה כלל. ג. בן איש חי (שם) ובכף החיים (שם) כתבו שאם הציפורניים עודפות על הבשר [שהאר"י החמיר בזה מאוד כמבואר בע"ה (שער לא-רפוצי ז"ן פ"ב)] או כשיש בזה חציצה לנטילת בחוה"מ שסבר שהוא כגילוח השערות, ולכן כתב ר"י החסיד לזוהר גם בגזירת הציפורניים בר"ח. אולם הבן איש חי (שנה ב' ויקרא אות כא) והכף החיים (סי' רס ס"ק יב) הביאו את אזהרת ר"י החסיד אף לענין נטילת הציפורניים בראש חודש. ואפילו לבני אשכנז שנהגו להזוהר בצוואת ר"י החסיד, נראה שבאופן זה יש להקל, כיון שיש כאן כמה צדדים להיתר: א. הרבה פוסקים [נג"א (סי' רס ס"ק א) ואליה רבה (שם ס"ק) בשם כנסת הגדולה (הנ"י סי' רט), וכן בשו"ע הרב (שם ס"א)] לא הביאו את דברי ר"י החסיד אלא בגילוח השערות ולא בנטילת ציפורניים. ב. יש שכתבו [שער הכולל (על דה"ח סי' פ"ח ס"ק) תהלה לדוד (סי' רס אות א)] שלא נאמר דברי ר"י החסיד בערב שבת, כיון שאז מצוה ליטולן משום כבוד שבת וישומר מצוה לא ידע ע"ל. ובאלף המגן (שירת סי' יב) כתב שמי שרגיל ליטולן מידי ערב שבת אין

הלכה למעשה

תשובות ממורינו הרב שליט"א

נזכר שראש חודש באמצע גזיזת ציפורניים

התחלתי לגזוז ציפורניים ביום שישי ולפתע נזכרתי שראש חודש היום. האם עלי להפסיק או שאני יכול להמשיך לגזוז את כולן?

ת. נוהגים שלא ליטול ציפורניים בראש חודש. אולם אם שכח והתחיל לגזוז יכול לסיים¹.

האם קבלות טובות של בני חבורה

1 מקור המנהג שלא לגזוז ציפורניים בראש חודש הוא בצוואת רבי יהודה החסיד (סי' מה) שכתב: 'לא יגלח אדם לא הראש ולא הזקן בראש חודש, ולא יטול ציפורניים בראש חודש'. וראה בספר שלחן הטהור (סי' רס ס"ו) שכתב: 'ומי יודע להשיג טעמו אם הוא סכנה או דבר אחר, והעובר על דבריו שנאמרו ברוח הקודש מסתכן בנפשו ועברייני מיקרי'. והנה לבני ספרד שלא נהגו לזוהר בזה, יכול להמשיך בגזירות הציפורניים. אמנם באזהרות שצויה ר"י החסיד בענייני שמות בנישואין יש מבני ספרד שנהגו לזוהר בזה, כן כתבו החיד"א (שירת יוסף אומץ אבה"עו" סי' לו) ומהר"ח פלאגי (רוח חיים אה"ע סי' סב ס"ק ג'), וכן בספר זבחי צדק (סי' קטו ס"ק פא) הביא שבמדינתו (בנדא) נזהרים הרבה בזה, ואם אירע כן משנים את השמות. וביוסף אומץ (שם) כתב להזוהר גם בצוואת ר"י החסיד שלא לגלח בראש חודש, אמנם לגבי נטילת ציפורניים כתב שלא ראה שהחמירו בזה. וכתב לבאר שהדבר תלוי בפלגות השו"ע והרמ"א (אור"ח סי' תקלב ס"א) לגבי נטילת

לתת לרכב המלוה לעקוף בכביש

בשבוע שעבר לויטי מיידיי סכום כסף גדול לחודשיים. אתמול נסעתי בכביש, ובאמצע הדרך ראיתי את המלוה נוסע במהירות מאחורי. היה נראה שהוא ממנהר מאוד ורצייתי לתת לו לעקוף אותי. יש לציין שלנהג אחר לא הייתי נותן לעקוף. האם יש בזה חשש ריבית, או שמתר מכיוון שזו הנאה שאינה שווה ממון?

ת. אם אינו נוהג לתת לאחרים לעוקפו בכביש, יש להחמיר בזה.

בעקבות התשובה על מנהג השכירים בהפסקות בזמן העבודה, הננו להביא שאלות נוספות שהתעוררו בדיני פועלים:

שינוי עבודת הפועל באמצע העבודה

קיבלנו עובדת לעבודה בעסק. בעת קבלתה שרר עומס ניכר, ועל כן הוטלו עליה בעיקר משימות של מכירות טלפוניות ושירות לקוחות. לאחר זמן פחת העומס, ובשעות רבות במהלך יום העבודה היא מצויה בבטלה, בעיסוקים פרטיים במחשב ובשיחות שאינן מעייני העבודה, והכל על חשבון זמן העבודה. ביקשנו ממנה כי בשעות הפנויות תעסוק גם במשימות נוספות הנצרכות לעסק, כגון אריזת חבילות וסידור מוצרים, שאינן עבודות קשות או חריגות. העובדת מתנגדת לכך, בטענה

כי התקבלה לעבודה משרדית ולא לעבודה פיזית.

ת. כאשר באים לדרוש ממנה לעשות עבודות חדשות, יש לברר מה סוכם איתה בתחילת העסקתה; אם כתוב בחוזה שתעבוד בעבודה מסוימת, לא ניתן לדרוש ממנה מלאכות קשות יותר, וראה הערה⁵. אך אם כתוב שמחויבת לכל מה שהמעסיק/ממונה יטיל עליה, הוא רשאי לשנות לעבודה אחרת⁶. וכן אם נשכרה בסתם בלי לפרש לעבודה מסוימת⁷. כמוכן שאין המעסיק מחויב להמשיך להעסיק אותה בכל תנאי, ולא תתכן מציאות שעובדת תתבטל והמעסיק יצטרך לשלם, אך אם ירצה לפטרה הוא יצטרך לנהוג בזה כמנהג המדינה לגבי כללי הפיטורין. יש להוסיף ולהעיר שמן הראוי לעגן בכתב הסכמה כבר בתחילת ההתקשרות על הרחבת תחומי האחריות, באופן זה העובדת תהיה חייבת לקחת עוד דברים ולא לשבת בטל⁸.

חובת ידוע ובירור בשעות פנויות במהלך העבודה

עובד שואל: כאשר נוצר זמן פנוי במהלך שעות העבודה, האם מוטלת על העובד החובה לפנות אל המעביד, ליידעו שנותר לו זמן פנוי ולברר ממנו אילו משימות נוספות עליו לבצע; או שמא האחריות לכך מוטלת על המעביד, וכל עוד לא הוטלה עליו משימה חדשה בפירוש - רשאי העובד לשהות בבטלה ולהתעסק בענייניו הפרטיים?

ת. בשולחן ערוך נפסק כי הפועל מוזהר שלא להתבטל במלאכתו מעט ואמעט כאן, אלא

חייב לדקדק על עצמו בזמן. אם מדובר במציאות קבועה, פשוט שעליו לעדכן בכך את המעסיק. אך גם אם מזדמן הדבר מפעם לפעם, הכלל בדיני פועלים הוא 'הכל כמנהג המדינה', וגם על פי חוקיהם יש 'חובת תום לב', אי ניצול זמן מיטבי וכל שכן הסתרת זמן פנוי בעבודה זו הפרה של חובת תום הלב⁹.

שימוש בשיטת 'פומדורו' במהלך שעות העבודה

עורך תורני שואל: קיימת שיטת עבודה המכונה 'פומדורו', שלפיה עובדים ברצף במשך 25 דקות ולאחריהן נוטלים הפסקה קצרה של כ-5 דקות לצורך רענון, מתוך הנחה שבאופן זה העבודה נעשית יעילה, מרוכזת ואיכותית יותר. האם רשאי עובד להסתמך על שיטה זו ולקבוע לעצמו הפסקות קבועות במהלך יום העבודה, אף שהדבר נעשה על חשבון זמן העבודה, בטענה שבסופו של דבר הדבר מועיל למעסיק ומשביח את תוצאת העבודה?

ת. כל היבטי הניהול נמצאים אצל המעסיק, והחלטה על שיטות וסוגי העבודה, הינה בהחלטתו או לפחות בהסכמת המעסיק בלבד. לעצם השאלה בדבר שיטה זו, לא נראה שיש מנהג כזה אצל עורכים תורניים, ומלבד ששיטה זו לא הוכחה כיעילה, כל עוד אין המנהג כן וגם לא סוכם שאפשר לנהוג כן, פשוט שהעורך לא יכול על דעת עצמו לחשב את דקות המנוחה כעבודה¹⁰.

ביניהם. ומדינה הוא כמנהג המדינה, לפי המקום והזמן. ואם יפחות לו אפילו פרוטה אחת מזה, יקרא עבורו מן התורה בשם גזול ועושה שטר שחיר, ומי יוכל לידע את מנהג המדינה בכל פעולה לפי עיניה. ובעל כרחו אם ירצה לצאת ידי חובתו בלי פקפוק יהיה מוכרח תמיד ליתן לבעל המלאכה כפי מה שהוא רוצה, וזה ג"כ קשה מאוד. על כן הרוצה לצאת ידי שמים, יקצוב עמו בתחלה, ויצא מידי כל ספק. וגם הבעל מלאכה יזייל לו עיניו, כי אז הברירה בידו ליתן לאחר, ופברט מי שהוא תלמיד חכם בודאי יעשה כן, דאי לאו הכי מלבד חשול וועושק שטר שחיר, מצוי מאוד חילול השם ע"ז, שאינו נותן לאומן כפי רצונו, שהאומן יאמר שהתלמיד חכם גזול אותו.

9 שו"ע ח"מ סימן של"ז ס"כ. והארנו כבר בתשובה בעניין זה והבאנו את לשון הרמב"ם (שכירות פ"ה הל' ז): כדרך שמוזהר בעה"ב שלא גזול שטר עני ולא יעבדו כן הועני מוזהר גזול יגזול מלאכת בעה"ב ויבטל מעט בכאן ומעט בכאן ומוציא כל היום במרמה אלא חייב לדקדק על עצמו בזמן, שהרי הפקיד ולכן אינו פונה אליו, ברור שמלכתחילה הוא חייב לעדכן את המעסיק במציאות זאת. אך אם הזדמן לפניו מציאות זו באופן חד פעמי, או שפעמים שהוא מתבטל מחוסר עבודה, והמעסיק אינו מודע לדבר, עליו לעדכן במציאות זו.

10 ככלל ראו להסדיר כל פרט בהסכם כתוב עם בעל הבית כנ"ל, אך בלא הסכמה מפורשת אין העורך יכול לדרוש תשלום על הפסקות כאלו, בטענה שזו לטובת שניהם. ואגב אורחא נציין, כי הדבר גם אינו נכון,

אם שטר פועל לצורך ניקיון ביתו, אינו יכול לשנותו לעבודת סבלות למרות שלא דובר בפירוש ששכרו לניקיון. והנה בנדון דידן, אם טוענת האשה שהעסקתה באריות קרטונים וארגונים נחשב לביוזין עבורה, מצינו פוסקים שאין זו טענה, כיון שאין זה דבר הנוגד את צניעות אשה. וראה במנחת פתים (סי' שלא ס"א) שהביא משו"ת מהר"י ברונא (סי' רמב) שהשוכר משרתת בתולה אינו יכול לכופה שתלך לשוק 'דכל כבודה בת מלך פנימה', והביא מפירוש התורה לו"י יעקב בר אשר ז"ל (הגהות) שפירש הכתוב (שמות כא ז) 'לא תצא בחוץ העבדים', שיש מפרשים שלא ישלחנה כנאף לעשות מלאכה, אלא תשמשנו בבית. וכן כתב בדעת זקנים מבעלי התוס' בשם הרמב"ע (שם), ובשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' ריח אות ז) כתב שמדברי רש"י (יבמות כ"ד הל' א) שכתב וז"ל: אם נשכרת אצל אדם למלאכה יום כל מלאכה שיטול עליך, אפילו בזויה כגון ניפוץ צמר שהיא מלאכת נשים עשה לו עכ"ל, אין סתירה לדברי מהר"י ברונא, שבענין השייך לכל כבודה בת מלך פנימה ונוגע לצניעות מלבד הביוזין, יכולה לעכב. אבל על בזיון בלבד, אינה יכולה לעכב. אמנם יתכן שגם רש"י אין כוונתו שיכול בעה"ב לכופו על מלאכה בזויה רק שבדרך עצה טובה אמרו רז"ל ע"ש וכ"כ במשנה הלכות (ח"ט סי' רל). ולכן אין טענת ביזיון עילה שלא לעשות מלאכות מסוימות.

8 ראה שו"מ"כ החפץ חיים בספרו שפת תמים (הקדמ) בדבר הנחיצות לקצוב ולקבוע את כללי העובד מול המעביד ובכך להימנע מאיסורים ולצאת מכלל ספק ז"ל: אתיקא כאן עצה אחת, הנוגעת לענין איסור גזול ועושה שטר שחיר. והיא: שכל אדם שמבקש לאדם אחר שיעשה לו איזה פעולה בשכר, יקצוב עמו המקח בתחלה, דאי לאו הכי עלול מאוד להיות גזול ועושה שטר שחיר, אם לא ירצה להיות נתון גדול בממונו כדי לצאת מן הספק. דהלא על פי רוב יצטרך האדם למאות פעולות בכל שנה, ומצוי מאוד שאחר הפעולה ישי ויחזק בין האומן ובעל הבית בענין תשלום השכר. ולכשיפירדו, כל אחד חושב בנפשו שהוא גזול מן השני, אך שאינו רוצה לריב עמו, אבל אינו מוחלל לו בלב שלם, ולפעמים יש ג"כ מריבה

תנאים ורשאי העובד לחזור ולתבוע פיצויים. גם לשנות למלאכה קלה נחלקו הפוסקים את יכולת לשנות אם עדיין לא השלים את המלאכה שבגינה נשכר; בהגהות מצפה שמאל ובשיירי מנחה, ובחזון יחזקאל על התוספתא (פ"ו ה"ג) פירשו דברי התוספתא שרק אם השלים המלאכה יכול לשנותו אבל באמצע אינו יכול לשנות כלל אף לא למלאכה קלה, ובהגהות אשר"י (ב"מ פ"ו סי' ה) מחלק בין שכיר יום שלעולם יכול לשנות ממלאכה כבדה למלאכה קלה, אבל בקבלן אינו רשאי. אמנם מדברי הקצות החושן (סי' שיא סק"א) משמע שבכל אופן רשאי בעל הבית לשנות ממלאכה כבדה למלאכה קלה, וכן מבואר בחזו"א (ב"מ ס"ג סק"ד) שבעה"ב רשאי לשנות אפילו לא שלים עבידתה הן בשכיר והן בקבלן. ואם רוצה לשנות לעבודה קשה בתוספת שכר, הרמ"א (סי' שלג ס"ב) הביא שכן דעות בזה, ובתניבות (סי' שלג סק"א) נראה שנקט עיקר לדינא שהפועל חייב לעבוד בתוספת שכר, ולדבריו: א. אפשר לשנות את עבודת הפועל למלאכה קלה יותר גם באמצע העבודה. ב. להחליף בעבודה קשה יותר אפשר רק אם מועיפים לפועל בשכרו, ובלי זה יכול לחזור בו ולדרוש פיצויים.

6 עדיין העובדת טוענת שמדובר בהרעת תנאים כי היא רגילה לעבודה משרדית וראת המעסיק מבקש עבודה פיזית. אך גדר הרעת תנאים על פי הלכה הוא רק אם סוכם על עבודה מסוימת, כמבואר בשו"ע (סי' שלג), שאז הפועל רשאי לתבוע את מה שמגיע לו אם הוא אינו מעוניין להמשיך במקום העבודה.

7 כמבואר בדברי השו"ע (ה"ג) שרק אם שכרה למלאכה ידועה אינו יכול לשנות למלאכה כבדה, וכמו שכתב בערוך השולחן (שם ס"א): לא דיבר עמו איזה מלאכה יכול ליתן לו כל מלאכה שצריך לה, ויכול לשנותו ממלאכה למלאכה אפילו נתן לו בחצי היום הראשון מלאכה קלה יכול ליתן לו אח"כ מלאכה כבדה, ואפילו יש לו עדיין שאח"כ בהקלה מ"מ הרשות ביד בעה"ב כיון שאלה מלאכה סתם אמנם גם אם שכרו סתם. ע"כ. אך יש לציין, שאם מוכח מעניינו בשעת השכירות לפי העניין לצורך מה נשכר הפועל, באופן זה אין זכות לשנותו למלאכה כבדה, כגון

נהנה בתוך מעיו. ולדבריו לכאורה פשוט שכל ההיתר הוא רק רביעית אחת בלבד, ולא כהרשב"א שכתב בהדיא להתיר גם כמה וכמה רביעיות, רק שלא בפעם אחת שמא יבלע. וגם בתרומת הדשן (סימן קנח) ביאר כהרא"ש.

ההלכה

בשו"ע (סימן תקסז סעיף א) פסק שההיתר לטעום הוא בכל הצומות מלבד בט' באב וביה"כ, אבל הרמ"א החמיר לאסור בכל תעניות ציבור, וכתב שכן נוהגים, ובמשנה ברורה (סק"ה) ביאר שהיינו בתעניות הכתובות בנביאים, אבל תעניות שהציבור מקבלים על עצמם הרי הם כתענית יחיד (ב"ב, אליה רבה, והגר"א). עוד כתב משנה ברורה (סק"ו) בשם החיי אדם (כלל קלב סעיף ט) שאם מכינים סעודת מצוה בתעניות הכתובות בנביאים יש לסמוך על דעת השו"ע המקל לטעום מעט מעט אם יש בו מלח ותבלין ולפלוט.

בשו"ע (סעיף ב) הביא מחלוקת הפוסקים אם מותר לטעום רק מעט מעט בכל פעם, ומה שנאמר עד רביעית היינו בצירוף כל הפעמים כולם, או שמותר להכניס רביעית בפעם אחת אם יכול להעמיד עצמו שלא יבלע, אמנם לא נתבאר בשו"ע אם מותר גם כמה רביעיות זה אחר זה, אבל במגן אברהם (סק"ה) ובמשנה ברורה (סק"ט) כתבו שמותר גם כמה רביעיות זה אחר זה. וכתב המשנה ברורה שמהשו"ע משמע שניתן להקל במחלוקת זו, אך בחיי אדם (שם) משמע שסבר להחמיר, ושמא טעמו כי במגן אברהם הביא כמה ראשונים שסברו להחמיר שההיתר ברביעית הוא מצירוף כל הטעימות יחד.

[וראה בט"ז י"ד סימן צח (סק"ב) שכתב לחלק לענין טעימה בין תענית לשאר איסורים. ומשמע שם מדבריו שיש לחלק בין תענית דשרי אף טעימה ליקח לתוך פיו לשאר איסורים דאסור בכה"ג, וכתב בפרי מגדים שם (משב"ז סק"ב) לבאר דבריו דבאו"ח מבואר דבתענית צבור אסור לטעום ולפלוט, משמע הא ללחוך בלשונו מותר, אלמא לחיכה קיל מליתן לתוך פיו, ובוזה יש חילוק, ר"ל לענין לחיכה דבתענית מותר לחיכה בלשון אף בתענית ציבור, ובאיסורין אסור. אבל ליתן לתוך פיו אף בתענית צבור אסור.

אך קשה דהא באורח חיים מבואר שכן הוא דעת הרמ"א שיש להחמיר בכל תענית ציבור שלא לטעום ולפלוט, אבל דעת המחבר דהשרוי בתענית יכול לטעום כדי רביעית ובלבד שיפלוט, וביום הכפורים ובתשעה באב אסור. ומבואר דאף טעימה שרי בכל תענית ציבור, מלבד ביום הכיפורים ובתשעה באב. וכ"כ הטור. וכמו שהביא בבית יוסף דברי הש"ס בברכות. ואם כן לא א"ש דברי הפמ"ג כי אם אליבא דרמ"א.

ונראה לפרש הכוונה דגבי תענית מבואר פשוט דאין איסור בטעימה בלשון לחוד, והיינו דלא נחלקו שם אלא לענין טעימה ליקח לתוך פיו, אבל לענין לחיכה בלשון לדברי הכל שרי, ובוזה הוא דיש חילוק בין תענית לשאר איסורים, דבתענית שרי לכו"ע לחיכה בלשון, ומשא"כ בשאר איסורים שלא

בראבי"ה (תענית סימן תחסא) כתב להתיר בתעניות לכוס עצי קינמון לחוח בו את גרונו ולפלוט, וכתב דמה שנאמר בגמרא שהאוכל 'זנגביל' ביום הכיפורים פטור, אין להכונה פטור אבל אסור, שהרי מותר גם לכתחילה לכוס ולפלוט, אלא שפטור ומותר. אי נמי, שיום הכיפורים שאני ומשום שאפילו כל הנאה אסורה בו, או משום שאיסורו מן התורה, אבל בשאר כל התעניות מותר לכתחילה לכוס ולפלוט. והנה בשני הטעמים שהזכיר לגבי יוה"כ תלוי הנידון של ט' באב, שאם מטעם איסור הנאה הרי גם בט' באב אסור בהנאה, ואם מטעם שאסור מן התורה, הרי ט' באב אסור מדברי הנביאים. ולכאורה מפשטות דבריו שלא הזכיר לאיסור רק את יוה"כ נראה שבט' באב מותר כשאר כל הצומות.

והנה בטור (או"ח סימן תקסז) הביא לדבריו בדרך הראשונה שמותר גם ביום הכיפורים, ובבית יוסף הביא לכל דבריו גם בדרך השניה שלא התיר ביה"כ, וכתב בבדק הבית שאין דבריו נראים לו והטעם שהאוכל 'זנגביל' ביה"כ פטור לפי שלא רק שאין בהם הנאה אלא דהם גם מזיקים לאוכלם.

מה כוללת התענית

ונמצא שנחלקו הראשונים שדעת האשכול שתענית ביסודה היא רק שלא לאכול ולשתות שזה מזין את הגוף, אבל הנאה מן המאכל והשתיה מותרת, ודוקא בט' באב ויוה"כ נאסרה גם הנאה, ולדעת הראבי"ה בדרך הראשונה והטור גם ביה"כ מותרת הנאה ורק אכילה אסורה, ואילו לדעת התוספות תענית ביסודה כוללת גם הנאה מן המאכל והשתיה, ורק תענית שבני אדם קבלו על עצמם כוללת דוקא שלא להיוון מן המאכל ושלא לרוות מן השתיה, אבל לא אסרו את ההנאה.

עד כמה מותרת הטעימה

בגמרא (ברכות שם) דנו עד כמה מותרת הטעימה, והובא שם שרב אמי ורב אסי טעמו עד שיעור רביעית. ובספר האשכול (תענית דף מט.) הביא איכא מרבנן שכתבו שבחודאי אין היתר להכניס לפיו רביעית בבת אחת, שהרי יש לו לחוש שמא יבלע מעט, ובוודאי כל נידון הגמרא הוא דוקא להכניס מעט מעט לתוך פיו, ומה ששאלו בגמרא עד כמה בחרחור היינו עד כמה מותרת הטעימה והיינו מצירוף כל הטעימות יחד, ועל זה נאמר עד רביעית. ונראה הטעם שיותר מכך הוא כבר נכנס לגדר הנאה של אכילה ושתיה, וכן כתב הרוקח (תענית סימן ט) שאין להכניס רביעית בפעם אחת, וכן כתב הערוך (ערך ריב"ע) וכתב שכל ההיתר ברביעית היינו מצירוף כל הטעימות יחדיו. אבל בשו"ת הרשב"א (ה"א סימן רסז) כתב שיכול להכניס רביעית בפעם אחת, ויכול להכניס לפיו כמה וכמה רביעיות, ומה שאסרו בגמרא טעימה של יותר מרביעית היינו בפעם אחת ומשום שיש לחוש שמא יבלע. ובחידושי הרשב"א (ברכות שם) הביא ההיתר להכניס בבת אחת עד שיעור רביעית בשם רב האי גאון.

ברא"ש (ברכות פ"ב ס"ו) כתב הטעם שאסור טפי מרביעית משום שטעימה בכמות גדולה כבר נחשבת הנאה לענין תענית, אך לא כאכילה ממש לגבי ברכה, שהרי אינו

זמן המתנה של מורה פרטית קודם תחילת השיעור

מורה פרטית העוסקת בקידום תלמידים שואלת: בהגעתי לבית הספר אני מחתימה נוכחות באמצעות טביעת אצבע. לא אחת אני נאלצת להמתין זמן ממושך עד שהתלמידה נכנסת לחדר הלימוד, אף שהיא מודעת לכך שעליה להגיע אלי בזמן, ולעיתים העיכוב נובע מעיסוקים אחרים כגון משחקים וכדומה. משך השיעור שנקבע לכל תלמידה הוא ארבעים דקות. האם זמן המתנה קודם כניסת התלמידה נחשב כחלק משעות העבודה והשיעור, או שיש לקזז זמן זה ולמנות ארבעים דקות מלאות מרגע תחילת הלימוד בפועל?

ת. מאחר והמורה נוכחת במקום ומחויבת לעבודה, הרי זה נקרא חלק משעות העבודה.

התחסנות הגורמת להיעדרות זמנית מהעבודה

עובד במשרה קבועה שואל: אני מועסק במקום עבודתי באופן סדיר זה כמה שנים, מחויב להגיע ששה ימים בשבוע ולהשקיע בעבודתי כמיטב יכולתי. לאחרונה נחשפתי לפרסומי משרד הבריאות בדבר ההמלצה להתחסן נגד שפעת. אף שאני צעיר ובריא ובעל כושר גופני טוב, עלה בדעתי להתחסן כדי לצמצם את הסיכון למחלה קשה, ובכלל זה למנוע אפשרות של היעדרות ממושכת מהעבודה במקרה של שפעת חריפה. עם זאת, בפרסומים צוין כי תופעת לוואי שכיחה של החיסון היא תסמינים דמויי שפעת, ולעיתים אף במידה משמעותית, באופן שעלול להביא להיעדרות של יום או יומיים מן העבודה. אני מעריך שאם אפנה למעביד ואציג בפניו את הדברים, לפיכך אני שואל: האם עליו להתחשב בעמדתו ולבקש את הסכמתו קודם להתחסנות, או שמא רשאי אני להתחסן על דעת עצמי, אף אם הדבר עלול לגרום להיעדרות זמנית מן העבודה?

ת. מאחר ומטרת החיסון היא כדי שלא יחלה, גם אם בגלל זה יעדר מעט, מותר לבצע את החיסון.¹¹

שכר על עבודה שנמחקה

עורך שואל: במהלך עבודתי על חומר שהוזמן ממנו, עסק בעריכה במשך כמה שעות, אך בשגגה לא שמר את הקובץ. לפתע אירעה הפסקת השמל, וכל החומר שנכתב ונערך נמחק ואבד, מבלי שנסאר ממנו קובץ שניתן למסירה למזמין העבודה. האם בנסיבות אלו רשאי העורך לדרוש שכר על שעות העבודה שהושקעו, או שמא מאחר שאין בידו תוצאה מוחשית - אין לו תביעה על שכרו?

ת. מצד הדין אין העורך יכול לדרוש תשלום על שעות אלו.¹² בעניינים אלו יש גם ההגנה של לפנים משורת הדין, אך לא ניתן להורות בזה כללים, כי הדבר תלוי בעובד ובתועלת שיש למעסיק ממנו. וראה הערה¹³.

12 מבואר בשולחן ערוך (ח"מ סי' יותר, וראה מה שכתב החזון איש [קובץ אגרות חו"א ח"א אגרות א] ו"ל: ללמוד שעה אחת ולהפסיק שעה אחת הוא קיום התורה האפס וההעדר וזה שעושה תורתו קרעיים קרעיים אסף ורוח עכ"ל.

11 למעשה, לא ברור שיש כאן שאלה, כי ע"פ חוקיקים על היום ראשון של חופשת מחלה אין תשלום, אמנם גם באופן שיתכן שיחסר יותר מיום אחד, מותר לו לשלם את החיסון. יש לציין לגבי מי שעושה ניהוח לייזור בעיניו וכדומה, ובעקבות הניתוח הוא נעדר מהעבודה, העניין לא מוסדר וברור בחוקיקים אם העובד יכול לדרוש חופשת מחלה על ימים אלו, ולכן ראוי לסקר את הדבר בפירוט עם המעסיק.

כותב ביד שמאל ושאר מעשיו
ביד ימין

ישנם בני אדם שכותבים ביד שמאל, אך עושים הרבה מלאכות אחרות ביד ימין. כיום בעולם האבחונים מסווגים זאת שפעולות הקשורות למוטוריקה עדינה וכוון, כתיבה, ציור, ריקמה, השחלה וכל דבר המצריך דיוק ואמנות עדינה, הוא עושה בשמאל. ואילו מלאכות הקשורות למוטוריקה גסה וכוון, פעולות המצריכות כוח כחאה בפטישי, הברגה בחוזק, סחיבה וכדו' הוא עושה בימין. נשאלת השאלה באיזו יד יניח אדם כזה תפילין?

תשובה: בגמ' (מנחות לז.) ישנם כמה לימודים לכך שמניחים תפילין ביד שמאל, לת"ק סתם יד' זה שמאל. לר' נתן ור' יוסי החורם הוקש 'וקשרתם' ל'וכתבתם', מה כתיבה בימין אף קשירה בימין, וממילא הנחה בשמאל. ורב אשי אומר ממה שנאמר 'ידכה' דרשניו שמניחים על יד כהה'. ובדרכי משה כתב 'ומכל ברייתא שאיטר מניח בימינו מפני שהוא שמאלו. ממילא נידונינו תלוי בטעמים של ר' נתן ורב אשי, שאם לומדים מ'וכתבתם' הולכים לפי כתיבה. ואם מ'ידכה' אז זה תלוי ביד החלשה. ונראה את דעות הראשונים במחלוקת זו, הטור (סי' כז ס"ו) פסק כרבינו יחיאל מפריז שהולכים לפי הכתיבה, ובבית יוסף הביא שכן כתב גם הסמ"ק. ואילו הרא"ש התרומה והמרדכי פסקו כהטעם של יד כהה'. ובדרכי משה כתב 'ומכל מקום נראה לי לנהוג כהטור וסמ"ק דבתראי אינון', והיינו שהולכים לפי כתיבה. בשו"ע הביא את שני הדעות ולא הכריע (ועי' בהקדמת הפמ"ג ליד' אותיות ב' וד'), וברמ"א כתב שנוהגים כדעה השניה שהולכים אחרי הכתיבה, וכן פסקו המג"א והשו"ע הרב. אלא שלא כל הפוסקים פסקו כך, דעת הב"ח שבשביל להניח בימין צריך להיות איטר גמור, והיינו שכותב ועושה כל מעשיו בשמאלו, אך כשחולק יניח בשמאלו ככל אדם [ולכאורה כן הוא גם דעת התוס' מנחות שם ד"ה מה כתיבה], וכן פסקו הארצות החיים ועוד פוסקים.

ושיטת הגר"א כשיטה הראשונה בשו"ע שהולכים לפי רוב מעשיו, ודלא כרמ"א. והמשנה ברורה לא הכריע, וצ"ל לביאור הלכה שהביא את הדעות הנ"ל, וכתב שנוכל להמליץ על העולם שנוהגים כהלכה, שאם ביד שכותב יכול לעשות גם שאר פעולות, אף על פי שקל לו יותר ביד השני הרי הוא נקרא שולט בב' ידיו [ולכן מניח ביד שמאל אפילו שעושה רוב מעשיו בשמאל]. אך יש להעיר שכל זה בכותב בימינו, אך אם דעת פוסקי דורנו: האגרות משה (ח"ד סי"א) פסק כהב"ח שנקרא שולט בב' ידיו, ויניח בשמאל ככל אדם. אך דעת שאר הפוסקים [קובץ תשובות להגרי"ש אלישיב (ח"א ס"ד) וכן שמעתי מאחד שכן הורה לו השבט הלוי', וכן הוא בתשובות והנהגות] שיעקר ההלכה כרמ"א שזה תלוי בכתיבה, אלא שראוי שכשיגדל ויעמוד על דעתו להמליץ לו שיש מקום להחמיר להניח אחרי התפילה גם על היד השניה. וההליכות שלמה הסתפק בזה. ובמכתבי מרן הפני מנחם (מכתב רסו) כתב שאביו אדמו"ר ה'אמרי אמת' נהג כן.

יש לציין שלכך החיים (סקל"א) כל איטר צריך לעשות כך, ומפני שלהאריז"ל גם איטר צריך להניח בשמאל.

העולה לדינא:

דעת הרבה פוסקים שהולכים לפי הכתיבה, והכותב בשמאל יניח בימין. אך כיון שיש הרבה שחולקים יש מקום להחמיר ולהניח גם ביד שמאל אחר התפילה.

הכיפורים. וסיים וכן נראה לי להקל למי שרגיל בכך, והראה מקום לשו"ע (א"ח סימן ד סעיף ז') שם מבואר שראוי לעשות כן קודם התפילה. והנה מהר"ל אסר רק ביום כיפור, ואפשר שטעמו משום שאם בטעות יבלע יכשל באיסור חמור של יום כיפור, אבל בדרכי משה (סימן תקסו סק"א) כלל בשמו לאסור גם ט' באב.

ומחמת כל זה פסק החי אדם (כלל קלב סעיף ט) בדמקום צער גדול, יש להתיר אפילו בתשעה באב רחיצת הפה במים, רק שיזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו למטה, שלא יבוא לגרונו. וביום הכפורים, יש להחמיר גם בזה בכל מה דאפשר. ובמשנה ברורה (סי' ק"א) הוסיף על דבריו להתיר גם במקום 'צער' לחוד, אמנם בט' אב גם לא התיר רק במקום 'צער גדול'. ויש לשים לב שהם התירו גם להכרעת הרמ"א כמנהג אשכנז שלא לשתות ולפלוט כל המשקים גם פחות מרביעיית בתענית ציבור כיון שעכ"פ נהנה, ועכ"פ מחמת שאין למים טעם התירו גם ביותר מרביעיית, מלבד ביום כיפור שאסרו בהחלט.

צחצוח שיניים

ומעתה יש להתיר צחצוח שיניים או במי פה, שהמים שנוצרים בצחצוח טעמים אינו ראוי לאכילה, ואין במים אלו הנאת שתיה כלל, ומה שהם מרעננים את הפה ונשימה, אין לזה שייכות עם ההנאה של שתיה שנאסרה בתענית, ואם כן בתענית יחיד יש להתיר גם ביותר מרביעיית, ובתענית ציבור יש להקל רק בשעת צער, ויכופף ראשו שלא יוכלו המים להיכנס לגרונו כלל, ויש להקפיד שאכן לא היו במים אלו הנאת שתיה כלל, ובט' באב וכל שכן ביום הכיפורים אין להקל כלל.

להלכה:

א. נחלקו הראשונים בדין טעימת המאכל בתעניות: יש שכתבו שההיתר הוא רק בתענית יחיד אבל בתענית ציבור אסור, ויש שכתבו שגם בתענית ציבור מותר מלבד ביום הכיפורים ותשעה באב. ב. בשולחן ערוך (סימן תקסו ס"א) פסק להקל בכל הצומות מלבד ביוה"כ ותשעה באב, אולם הרמ"א פסק להחמיר בכל תעניות ציבור [היינו בתעניות הכתובות בנביאים, אבל תעניות שהציבור מקבלים על עצמם הם כתענית יחיד, (משנה ברורה שם סק"ה)]. ג. לגבי טעיפת הפה במים בימי התענית, גם השולחן ערוך כתב שאין כשר לעשות כן בתעניות ציבור, ונאמרו כמה ביאורים באחרונים ביישוב דעתו. ד. נחלקו הפוסקים בשיעור הכמות שמותר לטעום ולפלוט, יש שכתבו שמותר רק עד שיעור רביעיית, ויש שהתירו גם כמה רביעיות ביחד. אך שיזהר שלא יבלע. ה. במקום סעודת מצווה כתב במשנה ברורה להקל לטעום גם בתעניות הכתובות בנביאים ולסמוך על דעת השו"ע. ו. ההלכה בנידון צחצוח שיניים מי שצריך לכך יכול להקל, מאחר ושו"ר הטעם לאסור טעימה הוא מחמת ההנאה, ובהו אינו נהנה מטעמים. בתענית יחיד יש להתיר גם ביותר מרביעיית, ובתענית ציבור יש להקל רק בשעת צער, ויכופף ראשו שלא יוכלו המים להיכנס לגרונו כלל, ויש להקפיד שאכן לא היו במים אלו הנאת שתיה כלל, ובתשעה באב וכל שכן ביום הכיפורים אין להקל כלל.

הותר אלא בספק. ואה"נ דגבי תענית עוד יש שהתירו גם טעימה ליקח לתוך פיו, וכן הוא דעת המחבר.]

רחיצת הפה במים

התרומת הדשן (סימן קל"ה) נשאל אם מותר למי שדרכו כל בוקר לרחוץ את פיו במים לעשות זאת גם ביום של תענית. והשיב שקיבל מאחד מהגדולים שהורה להתיר ע"פ מה שדימה הנידון להתיר לטעום מן התבשיל כיון שאין בולע ממנו, והוא הדין המותר לשתות הפה במים בשיעור של רביעיית כיון שאין בולע מהמים רק טועם. וכתב שאם כן ההיתר דוקא בתענית יחיד ולא בתענית ציבור, והיינו כדעת התוספות.

וכתב ששוב חזר והתיר מטעם אחר ואפילו יותר מרביעיית, שכל האיסור ביותר מרביעיית כיון שמתכוון לטעום והוא נהנה בטעימה, וביותר מרביעיית נחשבת ההנאה כאכילה ושתיה ואסור, אבל המתכוון לרחוץ פיו במים אין לו כוונה כלל ליהנות מהמים, ובהו גם ביותר מרביעיית אינו נחשב כשתיה ומותר אם חוזר ופולט כל המים. ועוד כתב לחלק שמים שאני שאין להם טעם והם רק מרווים את הצמא, ולכן אפילו ביותר מרביעיית לא נחשב שנהנה כלל, אך כתב דמכל מקום נראה שבתעניות ציבור גם שטיפה הפה במים אסורה ואפילו שאין נהנה. ובהכרעת הדין כתב: 'ראה דבתענית צבור לא כשר למיעבד הכי ביום תעניתו, אבל בתענית יחיד שרי', ונראה דכיון שבמים אין הנאה כלל גם בתענית ציבור לא נטה לאסור ממש ורק 'שלא כשר' למעבד הכי.

בשו"ע (סעיף ג) העתיק לשון תרומת הדשן בהכרעתו, וזה לשון השו"ע: 'מי שדרכו לרחוץ פיו בשחרית, בתענית ציבור לא כשר למעבד הכי, אבל בתענית יחיד שרי כיון שפולט, ואפילו יש במים שרוחץ יותר מרביעיית'. ומלשונו שכתב רק 'לא כשר' כתב הפרי מגדים (סק"ו) לדייק שאיסור גמור אין כאן.

על עיקר הכרעת השו"ע הקשו האחרונים למה אסר בכל תעניות ציבור, והרי דעתו (סעיף א) שמותר בכל התעניות ואין אסור רק בט' באב ויוה"כ. ובמגן אברהם (סק"ו) יישב שכל דברי השו"ע כאן הם רק בחידוש של תרומת הדשן להתיר מים יותר מרביעיית, וגם דין זה דוקא בתענית יחיד, אבל בתענית ציבור הגם שפחות מרביעיית מותר יותר מרביעיית אסור, וכן כתב ליישב באליה רבה (סק"ה) ואך שהוא דחוק. ובאמת שדבריהם צריכים ביאור, כיון שיותר מרביעיית אסור גם תענית יחיד, ואפילו הכי מותר במים, מדוע בתענית ציבור שלדעת השו"ע מותר בפחות מרביעיית, יהיה אסור מים ביותר מרביעיית. וכן הקשה במאמר מרדכי (סק"ב) וכתב שהשו"ע נקט את לשון תרומת הדשן, ובוודאי שלדעת השו"ע עצמו מותר גם בתענית ציבור מלבד תעניות ט' באב ויוה"כ וכמו שנתבאר בשו"ע (סעיף א). ועוד הציע לחלק שבשטיפת הפה יש יותר חשש שמא יבלע, ולכן אסר בתענית צבור יותר מרביעיית.

האליה רבה (שם) כתב בדעת עצמו שנראה לו להקל לגמרי במים יותר מרביעיית גם בתענית ציבור, והביא מה שכתב בספר מנהגי מהר"ל (יש תענית): 'שאלו לפי מהר"ל אם מותר לשפשף פיו בקם ממטות ביום התענית, והשיב דהוא אינו מונע מלעשות, אך כופף צוארו שלא יזכו המים לגרון, וחס ושלום לעשות כן ביום

אופן סלסול הפיאות בשבת

א. בסלסול הפיאות בשבת יש לזהר לסלסל שיהא באופן המתור וע"י זה יקיים מצות התנאה לפניו במצות ההידור רב, ולכן צריכים לתת לב ביותר שלא יבוא לעבור שום איסור שאסור לעשות בשבת, ובפרט בג' איסורים דלהלן: איסור בונה, איסור גוזז, איסור סחיטה.

איסור בונה

ב. בשו"ע (סי' ש"ג ס"כ) מובא שאסור לקלוע שערות בשבת משום דמנין לבנין, וכמו שמצינו שיש מקומות שקורים ל'קליעה' בינתא, ופסקינן שאיסורו היא אינו אלא מדרבנן מפני שאינו בנין ממש אלא היא דומה לבנין (מ"ב סקפ"ב), וכן לסתור הקליעה אסורה בשבת משום שהיא דומה לסותר (שו"ע שם).

ג. עוד מובא בשו"ע (שם) מחלוקת המחבר והרמ"א אם מותר לחלוק השערות היינו שמחלקים השער לכאן ולכאן ועושים שביל באמצע, המחבר סובר שמותר לחלוק השערות, והרמ"א סובר שבכלי אסור לחלוק משום חשש תלישת השערות אבל באצבעו נהגו להקל (מ"ב סקפ"ד), כיון שאין חשש תלישת שער אלא בכלי, ודעת המחבר שמותר היא כיון שאין מתכוונים לזה ואין כאן פסיק רישא, וי"א שטעמו של הרמ"א הוא משום שאסור בונה שעל ידי שמתקן השערות לכאן ולכאן היא כעין בונה, ולכן דוקא באצבע בעלמא נהגו להקל שתיקון כזה שנעשה ע"י אצבע אינו בכלל בונה (קצוה"ש סי' קמו).

ד. ודנו הפוסקים אי בסלסול הפיאות שייך איסור בונה אי משום דמנין לקולעת שער אי משום דמנין להחלקת שער, איכא פוסקים שמדמים סלסול לקליעה (תפארת ישראל על משניות) וכן הוא בשו"ת מנח"י (ח"א סי' פ), ויש שמדמים סלסול הפיאות להחלקת שיער (קצוה"ש), ויש שאומרים שאין כלל איסור בונה בסלסול הפיאות אם אינו דרך קליעה (שו"ת מהרש"ם ח"ח סי' נד).

ה. למעשה נפסק בקצוה"ש שאלו אנשים ששיש להם פיאות מסולסלים ואינו בונה סלסול חדש אלא מוסיף קצת על הסלסול, מותרים הם לשזור ולקבץ פיאותיהם לייפותם קצת כדי שלא יאז מפוזרות ומסדרן ע"י סיבוב אחד או שתיים שאין זה בגדר בנין כלל, וזה לימוד זכות גדול על הנוהגים להקל.

ו. ואין נפקא מינה באיסור זה בין אנשים גדולים לילדים קטנים שאף לילדים אסור לסלסל משום חשש בונה, ולכן אין להעמיד הפיאות שלהם בסיכות ובקריסים כדי שהפיאות יהא משוורות (מנח"י שם), אבל אם הפיאות כבר מסולסלות ומסודרות ותוחבן בסיכות ובקריסים רק כדי להחזיקן שלא יתפור השערות מותר, מפני שאינו בונה כלום אלא מעמיד המתקיים כבר.

איסור גוזז

ז. התולש שערות בשבת חייב משום גוזז (שו"ע סי' שמ ס"א), ומשום זה אסור חז"ל החלקת שערות (מ"ב סקפ"ד) ולסרוק השערות במסרק (שו"ע ס"ז) וכדו', וכל דבר שאפשר לבוא לידי חשש תלישת שער, ולכן לסלסל הפיאות בשבת במסרק היא איסור דאורייתא שאי אפשר שלא יתלש שערות ע"י זה, ואפילו במסרק רכה אסור לסרוק דהוי פסיק רישא (שו"ע שם).

ח. לסלסל הפיאות בידי מותר בתנאי שמקבץ שערותיו בנחת באופן שאין בה שום חשש שיבוא לידי תלישת השער, ואז אף אם נפל שער על ידי זה אינו חושש, שדבר שאין מתכוון מותר וכן במציאות נמי אינו צריך להיות שיפול משערותיו (מ"ב סקפ"ה), אבל אם שערותיו מסובכים ומקושרים או ששערותיו חלשות שנעקרת מהשורש בקלות אסור לסלסל פיאותיו בשבת, משום שבוודאי יבוא לידי חשש תלישה.

ט. יש למעט בשבת בסלסול הפיאות, שאלו שרגילים לסלסל פיאותיהם כל הזמן ובכל כמה רגעים תופסים השערות ומסובבים לכאן ולכאן קרוב לפסיק רישא שיתלשו שערות ע"י זה, וכבר כתב הגר"ח פאלאגי על רבינו האריז"ל שפעם אחת שכח והניח ידיו על זקנו בשבת ולא הניחה עד מוצ"ש כדי שלא יגרום תלישת שער ח"ו (קצוה"ש).

המשך בעמ' ו'

טעות בסדר ברכת כהנים

בת"ת 'צאן קדשים' שבדרום הארץ מתקיים מגיין שחרית מידי בוקר, שמתפללים שם כעשרה בחורי חמד בגיל 'בר מצוה'. יום אחד טעה הש"ץ הצעיר בברכת כהנים ובעקבותיו גם הכהן המבקר, וכשסיים להקריא את הפסוק הראשון של ברכת כהנים התחיל בטעות את הפסוק השלישי. מיד לאחר סיום הברכה התעשת החזן והבחין בטעותו, וחזר להקריא גם את הפסוק השני שדילג עליו בטעות. לאחר סיום הקראת הפסוק השני הסתפק החזן האם עליו להמשיך ולהקריא אף את הפסוק השלישי כדי שתאמר ברכת כהנים על הסדר, או שכיון וכבר בירך הכהן את העם בפסוק זה, אין לחזור עליו שוב משום 'בל תוסיף'?

תשובה: בשאלה שלפנינו יש לברר שתי עניינים: א. האם בכלל יש ענין בסדר של ברכת כהנים כפי שכתוב בתורה דוקא, והאם זה מעכב ב. האם יש חשש של 'בל תוסיף' כשחוזר על פסוקי ברכת כהנים כמה פעמים, ונבארם אחד לאחד.

בגמ' סנהדרין (:) מצאנו שנחלקו אמוראים כנגד מי מגיין הדיינים בבית דין, ולחד דאמר שם הם כנגד פסוקי ברכת כהנים [שבפסוק הראשון יש ג' תיבות, ובפסוק השני ה' תיבות, ובשלישי ז' תיבות]. וכן בסוגיא דזוגות (פסחים קי.) מבואר שחכמים לא חששו לזוגות בשמונה, כיון שהדבר השמיני שעושה מכוון נגד תיבת 'שלום' שבברכה השלישית שבברכת כהנים, והוא מצטרף לטובה ולא לרעה. ויש שם שיטות שכבר בשש אין זוגות, כי תיבת 'ויחונך' מצטרפת לטובה ולא לרעה. ויש שיטות שאפילו בארבע אין זוגות, כי תיבת 'וישמרך' מצטרפת לטובה ולא לרעה. ולכאורה רואים מכל הנ"ל שהסדר של הפסוקים הוא מכוון בדוקא וחלילה לשנות בזה [כל זה בדרך הפשט, וכמובן שבכל אורח בתורה יש סודות גדולים].

וגם אם בגלל איזה צורך רוצה לשנות את סדר הברכות, נראה לכאורה שאין לעשות כן, שהרי בברכת כהנים כתוב 'כה תברכו', ובמתן תורה גם נאמר 'כה תאמר לבית יעקב ותגידו' וגו' וברש"י שם פירש 'כה תאמר' - בלשון הזה וכסדר הזה, ואם כן גם לגבי ברכת כהנים שכתוב בה 'כה תברכו' יש לומר שצריך שתהא דוקא בסדר הזה.

וכעת נבא לברר האם יש בכך חשש של 'בל תוסיף' כשחוזר על חלק מברכת כהנים שוב [כמובן שהשאלה היא רק לגבי לחזור בברכה אחת על חלק מהפסוקים, אבל לברך כמה פעמים ביום הלכה פסוקה היא בשו"ע (קח סי' ג ובמשנה שם) שיכול כמה פעמים].

והנה מצאנו במי שמוסיף בברכת כהנים ברכה מעצמו שיש בכך איסור 'בל תוסיף', וכמו שכתב הרמב"ם (תפילה וברכת כהנים פי"ד הי"ב) וז"ל: 'אין הכהנים רשאים בכל מקום להוסיף על שלושת הפסוקים, כגון 'ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים' וגו' וכיוצא בה לא בקול רם ולא בלחש, שנאמר 'לא תוסיפו על הדבר' וגו' עכ"ל, וכן נפסק בשו"ע. והרי שיש בהוספת עוד ברכה משום 'בל תוסיף'.

אמנם יש לדחות ששם עובר על 'בל תוסיף' כיון שזה ברכה אחרת שאינה מענין הברכה, אבל כאשר חוזר על חלק מברכת כהנים עצמה אפילו באותה נשיאת כפים אין בכך משום 'בל תוסיף'. אך נראה שזה תלוי מחלוקת הראשונים לגבי לולב האם יש 'בל תוסיף' במי שלוקח שני לולבים או שני אתרוגים, שלדעת הרמב"ם (סוכה ולולב פ"ז ה"ו) עובר על 'בל תוסיף', וכן דעת החינוך (מצוה תנד) שכל המוסיף ממין המצוה בשעת המצוה כגון שני תפילין כשרים, או הנוטל שני לולבים וכיוצא"ב עובר משום 'בל תוסיף' [וראה במנחת חינוך שם שביאר את ההבדל בין מצוות אלו לבין תקיעת שופר ומצה שיכול להוסיף כרצונו, ואכמ"ל].

אולם לשיטת תוס' (ר"ה כת): והראב"ד (שם על הרמב"ם) אין באותו מין משום 'בל תוסיף' אלא במין אחר. ולפי זה יוצא לכאורה, שלשיטת התוס' שבאותו מין אין איסור ממילא גם בברכת כהנים אין איסור לכפול את אחד הפסוקים שוב, ואילו לדעת הרמב"ם שיש איסור אפילו באותו מין יש איסור לכפול עוד פעם פסוק מברכת כהנים.

אולם למעשה נראה שבמעשה הנ"ל גם לדעת הרמב"ם והחינוך אין בזה משום 'בל תוסיף', ומפני שאין כוונתו כלל להוסיף על הברכה אלא לתקן את טעותו. ולפי מה שביארנו לעיל הרי יש ענין שברכת כהנים תהיה על הסדר, ובכהאי גוונא לכו"ע אין בכך משום 'בל תוסיף'.

העולה לדינא:

א. לכתחילה יש לברך ברכת כהנים כסדר הפסוקים ולא לשנות ב. אם בטעות שינה את הסדר, וכגון שאמר את הפסוק 'ישא' לפני 'אר', יחזור ויברך כסדר 'אר' ואחר כך 'ישא', ואף שחוזר פעמיים על הפסוק אין בכך משום 'בל תוסיף'. ג. אין לחזור על פסוק סתם שלא באופן של טעות, שיש לחוש לדעות שיש בזה משום 'בל תוסיף'.

בסימן טוב ובמזל טוב

מהיכלי תורה והוראה מוסדות "באר ישראל"
נשגור כוס של ברכה עם ברכת מזל טוב לבבית,
קדם מעלת ידידנו ומכובדנו היקרים והנעלים
רבי בית ההוראה

הרה"ג יצחק מאיר מורגנשטרן שליט"א
לאירוסי בנו

הרה"ג אשר זעליג ארליך שליט"א
להולדת הבת

הרה"ג ישראל זילברברג שליט"א
להולדת הנכדה

יזכו לראות נחת ושמחה לאורך ימים ושנים טובות מתוך אושר וכבוד, בריות גופא ונהורא מעליא

